

Θανάσης Ν. Παπαθανασίου

Ὁ θεὸς προβοκάτορας, ὁ θεὸς ναζι καὶ ὁ λυτρωτῆς Θεός

Δοκίμιο γιὰ τὴν πολυτιμότητα τῆς ἐρμηνείας

«Λευκή Κορδέλα» εἶναι τὸ κινηματογραφικὸ ἔργο τοῦ σκηνοθέτη Μίκαελ Χάνεκε, τὸ ὁποῖο τιμήθηκε μὲ τὸν Χρυσὸ Φοίνικα στὸ 62ο Φεστιβάλ τῶν Καννῶν τὸν Μάιο τοῦ 2009. Στὶς ἑλληνικὲς αἴθουσες προβλήθηκε τὸν χειμῶνα τοῦ 2009-10. Ἀσπρόμαυρη καὶ αἰνιγματώδης ἡ «Λευκή Κορδέλα» τοῦ γεννημένου στὴ Βαυαρία καὶ μεγαλωμένου στὴν Αὐστρία Χάνεκε, κατορθώνει, κατὰ γενικὴ ὁμολογία, νὰ καταδείξει τὴν ἐκκόλαψη τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, παίρνοντας ὡς φωλιά του τὴν καθημερινότητα ἑνὸς προτεσταντικοῦ γερμανικοῦ χωριοῦ λίγο πρὶν τὸν Πρῶτο Παγκόσμιον πόλεμον. Στὴν ἐκκόλαψη αὐτὴ συνέβαλλαν πολλὰ, ἰδιαίτερα ὅμως μπορεῖ νὰ σταθεῖ κανεὶς στὴ σκυθρωπὴ θρησκευτικότητά καὶ τὴν ἀπανθρωπία τοῦ πουριτανισμοῦ – τῆς δαιμονιώδους αὐτοπεποίθησης καθαρότητος καὶ τῆς λύσσης γιὰ ἐπιβολή της. Στὸ πλαίσιο αὐτό, ἐκ τῶν ὀδυνηρὰ κορυφαίων στιγμῶν τῆς ταινίας εἶναι ὁ ἄγριος βασανισμὸς τοῦ διανοητικὰ καθυστερημένου ἀγοριοῦ ἀπὸ δράστες ποὺ παρέμειναν ἄγνωστοι. Στούς ψιθυρισμοὺς τῆς τοπικῆς κοινωνίας τὸ παιδί φερόταν ὡς καρπὸς παράνομου δεσμοῦ καὶ ἔτσι πολλοὶ τὸ βίωσαν ὡς ἀνυπόφορον φάλτσο στὴ συγχορδία τῆς ἄρειας κοινότητος. Τὸ ἀγόρι βρέθηκε δεμένο σ' ἓνα δέντρο, μὲ ἓνα ἀνυπόγραφο σημεῖωμα πάνω στὸ κορμάκι του. Μεταφέρω τὸ περιεχόμενό του ἀπὸ μνήμη: «Γιὰ τὴν ἁμαρτία τῶν πατέρων ποὺ μοῦ ἀντιστέκονται, τιμωρῶ τὰ παιδιά ὡς τὴν τρίτη καὶ τὴν τέταρτη γενιά».

Στούς ὑπότιτλους δὲν διευκρινίζεται ἡ προέλευσις τῆς φράσης αὐτῆς, καὶ ἔτσι ἀμφιβάλλω ἂν οἱ Ἕλληνες θεατῆς ἀντιλαμβάνονται ὅτι στὴ συγκεκριμένη σκηνὴ ἐπιχειρεῖται ἐκθεσις ἢ σχολιασμὸς μιᾶς θρησκευτικῆς ἀντίληψης. Ἡ φράση εἶναι ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπου καὶ ἐμφανίζεται ὡς λόγος τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ (Γέν. 20: 5). Εἴτε, πάντως, ὁ θεατῆς ἐντοπίσει τὰ θρησκευτικὰ συμφραζόμενα, εἴτε ὄχι, εἶναι γεγονός ὅτι τὴ στιγμὴ ἐκείνη περικυκλώνεται ἀπὸ μιὰ ἀποπνικτικὴ μπόχα ποινω-

λογίου, συλλογικῆς εὐθύνης καὶ κληρονομικῆς ἐνοχῆς. Ἄν τυχόν, ὅμως, γνωρίζει ἢ πληροφορηθεῖ τὴ γενεαλογία τῆς φράσης; Θὰ τερματίσει, ἄραγε, στὸν ξεκούραστη ἰσοπέδωση «Τάδε ἔφη θρησκεία» ἢ, ἀντιθέτως, θὰ ἀντέξει τὴν ὀδοιπορία ἢ ὁποία φανερώνει ὅτι οἱ θρησκευτικὲς ταυτότητες δὲν εἶναι συμπαγεῖς, στατικὲς ὀντότητες, ἀλλὰ *πράγματα* ποὺ πλάθονται καὶ ἀναπλάθονται μέσω τῆς ἐρμηνείας;

Γιὰ τὸ ἐν λόγω κοκταίηλ ποιολογίου, συλλογικῆς εὐθύνης¹ καὶ κληρονομικῆς ἐνοχῆς (καί, μαζί μ' αὐτά, γιὰ τὴν ἀναμέτρηση μὲ τὸ κακό, τὴν προσωπικὴ εὐθύνη καὶ τὸ παράλογο), εἶναι, νομίζω, σημαντικό ἓνα εὐαγγελικὸ κείμενο, τοῦ ὁποίου ἡ δυσκολία ἔχει προκαλέσει τὴν ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση χριστιανῶν καὶ μὴ. Ἐννοῶ τὴν ἀφήγηση τοῦ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίου γιὰ τὸν ἐκ γενετῆς τυφλό, ἡ ὁποία στὴν ἀρχὴ τῆς κίβλιας μεταφέρει μιὰ διερώτηση:

«Καὶ παράγων [ὁ Ἰησοῦς] εἶδεν ἄνθρωπον τυφλὸν ἐκ γενετῆς. καὶ ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες· ραββὶ τίς ἡμαρτεν, οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἵνα τυφλὸς γεννηθῆ;» (Ἰω. 9: 1-3 μτφρ.: «Καθὼς πῆγαινε στὸ δρόμο του ὁ Ἰησοῦς, εἶδε ἓνα ἄνθρωπο ποὺ εἶχε γεννηθεῖ τυφλός. Τὸν ρώτησαν, λοιπόν, οἱ μαθητὲς του: 'Διδάσκαλε, ποιὸς ἀμάρτησε καὶ γεννήθηκε αὐτὸς τυφλός, ὁ ἴδιος ἢ οἱ γονεῖς του;»²).

Ἡ ὀδυνηρὴ ἐμπειρία τῆς τύφλωσης, ἡ ἀποκρυπτογράφησὴ τῆς καὶ ἡ θυμοσοφία γύρω ἀπ' αὐτὴν εἶναι, προφανῶς, πανανθρώπινα κοινοὶ τόποι. Κοινὴ ἢ ἀγωνία, φυσικὰ ὅμως ὄχι κοινὲς οἱ ἀπαντήσεις ποὺ δίνονται. Λόγου χάριν, γιὰ τὸν πολὺν Ἀνάτα Κουμαρασδάμι, πρεσβευτὴ τῆς Ἰνδικῆς σκέψης στὸν δυτικὸ κόσμο τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ἡ ἀπάντησὴ τῆς Ἰνδουιστικῆς καὶ τῆς βουδιστικῆς σκέψης στὸ ἐρώτημα τῶν μαθητῶν εἶναι ἀνενδοίασθη: ἔφταιξε ὄντως ὁ ἴδιος ὁ τυφλός, στὸ πλαίσιο τῶν μετενσαρκώσεων. Ὁ πνευματικὸς ἑαυτὸς τοῦ τυφλοῦ εἶχε ἀμαρτήσῃ κατὰ τὴ διάρκεια προηγούμενης ἐνσωμάτωσής του, καὶ ἀποτέλεσμα ἐκείνης τῆς ἀμαρτίας ἦταν ἡ τωρινὴ γέννησή του ὡς τυφλοῦ³. Ὁμοίως ἢ «Διεθνής Ἐ-

1. Μὲ τὸν ὄρο «συλλογικὴ εὐθύνη» δὲν ἐννοῶ τὴν ὑπέροχη ἐγνοια γιὰ τὸν ἄλλον, οὔτε τὴ συνυπευθυνότητα ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ σὲ συλλογικὲς διαδικασίες. Ἐννοῶ τὸ νὰ θεωροῦνται αὐτομάτως καὶ συλλήβδην ἐνοχοὶ ὅσοι ἀνήκουν στὴν ἴδια συλλογικότητα μὲ τὸν δράστη (συλλογικότητα βιολογικὴ, φυλετικὴ, πολιτισμικὴ κ.ο.κ.), ἀπλῶς καὶ μόνο ἐπειδὴ ἀνήκουν σ' αὐτὴν, δηλαδὴ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν ἔχουν οἰαδήποτε προσωπικὴ συμμετοχὴ στίς κρίσιμες ἀποφάσεις, πράξεις κ.λπ.

2. Τὴ μετάφραση τῶν βιβλικῶν κειμένων τὴν παίρνω ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις *Ἡ Καινὴ Διαθήκη. Τὸ πρωτότυπο κείμενο μὲ μετάφραση στὴ δημοτικὴ*, ἐκδ. Βιβλικῆς Ἑταιρίας, Ἀθήνα 1989, καὶ *Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη. Μετάφραση ἀπὸ τὰ πρωτότυπα κείμενα*, ἐκδ. Ἑλληνικῆς Βιβλικῆς Ἑταιρίας, Ἀθήνα 1997.

3. Ananda K. Coomaraswami, *Buddha and the Gospel of Buddhism*, ἐκδ. Munshiram Manoharlal Publishers, New Delhi 1974, σ. 99 (βλ. καὶ σ. 95). Πρὸβλ. τὴν κριτικὴ προσέγγισή του

ταιρεία για τη Συνείδηση Κρίσιμα», ένας από τους φορείς της Ινδουιστικής Ιεραποστολής, θεωρεί το χωρίο ως μαρτυρία ότι η Καινή Διαθήκη αποδέχεται τη μετενσάρκωση⁴. Από την άλλη, μία άπωανατολική θεώρηση έχει εντάξει την εκ μέρους του Χριστού θεραπεία της τύφλωσης στο σκηνικό της αιώνιας διελκυστίνδας φωτός-σκότους, όπως την αποδίδει το ταοϊστικό μοτίβο του ζεύγους Γίν και Γιάνγκ⁵. Τέλος, ως σημειωθεί ότι το Κοράνι συγκαταλέγει το εν λόγω θαύμα σ' αυτά που έπιτέλεσε ο Ίησοϋς ως προφήτης-άπόστολος του Θεού⁶.

Άς επικεντρώσουμε στις απαντήσεις τις όποιες, κατά το εὐαγγέλιο, πιθανολόγησαν οί μαθητές. Πρώτα απ' όλα, για τους μαθητές ήταν σίγουρο ότι η ασθένεια οφειλόταν σε ανθρώπινο φταίξιμο. Το ἐρώτημά τους ήταν ποιός ἔφταιξε – ὄχι ἂν κάποιος ἔφταιξε. Ἐκ τῶν δύο ἀπαντήσεων, λοιπόν, πού οί ἴδιοι πιθανολόγησαν, ἡ πρώτη (ὅτι εἶχε φταίξει ὁ ἴδιος ὁ τυφλός καί ἄρα ὑφίστατο τίς συνέπειες δικῶν του ἁμαρτιῶν) φαίνεται νά προϋποθέτει κάποια ἀντίληψη περὶ προγεννητικῆς εὐθύνης τοῦ ἀνθρώπου: εἴτε τὴν ραβδινικὴ πεποίθηση ὅτι τὸ κυφορούμενο ἔμβρυο συμμετέχει στίς ἁμαρτίες τῆς κυφορούσης μητέρας του⁷, εἴτε τίς ἑλληνιστικῆς ἀντιλήψεις περὶ προϋπάρξεως τῶν ψυχῶν⁸. Χῶρο γιὰ νά δεχτεῖ ἕνας Ἰουδαῖος τέτοιες ἀντιλήψεις δημιουργοῦσαν ἐκεῖνες οί παλαιδιαθικῆς ἀναφορές, στίς ὁποῖες οί ἀνομίες τῆς μητέρας ἐμφανίζονται ὡς συντελεστὲς τῆς σύλληψης τοῦ ἐμβρύου (κυρίως τὸ γνωστὸ ψαλμικὸ «Ἰδοὺ γὰρ ἐν ἀνομίαις συνέληφθην καί ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσθησέ με ἡ μήτηρ

Whitley R. P. Kaufman, «Karma, rebirth, and the problem of evil», *Philosophy East and West* 55 (2005), σσ. 15-32.

4. *Coming Back. The Science of Reincarnation, based on the Teachings of A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada*, ἐκδ. The Bhaktivedanta Book Trust (International Society for Krishna Consciousness), Germany 1993^ο, σ. 4.

5. Jyoti Sahi, «Healing the Blind. Vision and Reconciliation in a Multi-Faith World», *Reconciling Mission. The Ministry of Healing and Reconciliation in the Church Worldwide* (ἐπιμ. Kirsteen Kim), ἐκδ. Indian Society for Promoting Christian Knowledge, Selly Oak Mission Series, Delhi - Birmingham 2005, σσ. 134-137. Τὸ πρόβλημα ἐδῶ εἶναι ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ διελκυστίνδα αὐτὴ νοεῖται ὡς αἰώνια, ἀποκλείει τὴν ἔννοια τῆς τελικῆς καί τελεσίδικης νίκης τοῦ φωτός.

6. Σοῦρες 3 (Ὁ οἶκος Ἐμράν): 43 καί 5 (Ἡ τράπεζα): 110. Βλ. *Τὸ Ἱερό Κοράνιο* (μτφρ. Γεράσιμου Πεντάκη), Ἀθήνα 1994, σσ. 49, 94. Ἀντιθέτως, ὅμως, ἐρμηνευτὲς τῆς εὐαγγελικῆς ἀφήγησης ἐπισημαίνουν ὅτι αὐτοχαρακτηριζόμενος ὁ Χριστὸς ὡς φῶς τοῦ κόσμου (στ. 5) δηλώνει ὅτι εἶναι Θεός. Διεκδικεῖ, δηλαδή, γιὰ τὸν ἑαυτό του ὅ,τι ἡ Παλαιὰ Διαθήκη ἀπέδιδε μόνο στὸν Γιαχβέ. Παρόμοια, γιὰ τὴν θεραπεία τοῦ τυφλοῦ χρησιμοποιεῖ πηλό (στ. 6), κι ἔτσι συσχετίζει τὴν θεραπεία μὲ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό. Βλ. Χρηστός Κ. Καρακόλης, *Ἡ θεολογικὴ σημασία τῶν θαυμάτων στό κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιο*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 205, 210.

7. Σάββας Ἀγουρίδης, *Τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο*, τ. Α', ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 472. Πρὸβλ. Π. Ν. Τρεμπέλα, *Ἐπίσημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, ἐκδ. Ὁ Σωτήρ, Ἀθήνα 1969², σ. 336.

8. Καρακόλης, ὁπ.π., σ. 199.

μου»⁹), ἢ στίς ὁποῖες τὸ κυφορούμενο παρουσιάζεται ὡς ὄν μὲ συνειδητότητα, δυνάμενο νὰ ἀμαρτήσῃ¹⁰.

Ἡ δευτέρα ἐκ τῶν ἀπαντήσεων πού πιθανολόγησαν οἱ μαθητές (ὅτι, δηλαδή, ὁ τυφλὸς πληρώνει ἀμαρτίες τῶν γονέων του) εἶχε κι αὐτὴ διδλικά ἐρείσματα. Σὲ κάμποσα σημεῖα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐπαπειλεῖται τιμωρία ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνο ἐπὶ τῶν αὐτουργῶν τῆς παράβασης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀπογόνων τους, καὶ μάλιστα «ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς»¹¹. Προφανῶς ἀμφότερες οἱ πιθανολογήσεις τῶν μαθητῶν δένουν μὲ τὴν κολλεκτιδιστικὴ ἰουδαϊκὴ πεποίθηση (πεποίθηση, στὴν πραγματικότητα, ὄλου τοῦ ἀρχαίου κόσμου) ὅτι τὴν ἀποφασιστικὴ σημασία γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ ἀνθρώπου δέν τὴν ἔχει ἡ ὑπαρξὴ του ὡς ἰδιαίτερου ὑποκειμένου, ἀλλὰ ἡ ιδιότητά του ὡς μετόχου, ἐκγόνου, παραφυάδας τοῦ γένους, τῆς φυλῆς, τοῦ αἵματος, τοῦ ἔθνους¹².

Τὸ ζήτημα, ὅμως, εἶναι ὅτι σὲ ἄλλα σημεῖα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης – καὶ κυρίως στοὺς προφήτες – συναντᾶμε μὲ συγκλονιστικὴ ἔνταση τὴν ἀντίθετη λογικὴ: τὴν ἀποστροφή τοῦ Θεοῦ πρὸς τὴν πεποίθηση τοῦ λαοῦ ὅτι βαρύνεται ὁ γόνος μὲ τὰ ἀμαρτήματα τοῦ γονιοῦ! Ἡ βαθυλῶνια αἰχμαλωσίας εἶχε ἤδη συμβάλει στὴ συντριβὴ τῶν μέχρι τότε ἰδεῶν περὶ κοινότητας καὶ τῆς κατανόησης τοῦ κάθε ἀνθρώπου ὡς συνέχισης τῆς γονεϊκῆς ὑπαρξῆς¹³. Μαρτυρεῖ, γιὰ παράδειγμα, ὁ Ἰεζεκιήλ:

«Ὁ Κύριος μοῦ εἶπε: “Τί ἐννοεῖτε Ἰσραηλίτες μὲ τὴν παροιμία πού λέτε στὴ χώρα σας: ‘οἱ γονεῖς ἔφαγαν ἄγουρα σταφύλια καὶ τὰ δόντια τῶν παιδιῶν μούδιασαν’; Ἐγώ, ὁ ἀληθινὸς Θεός, δεβαιῶνω ὅτι αὐτὴ ἡ παροιμία δέν θὰ εἶν’ ἀνάγκη νὰ χρησιμοποιεῖται πιά στὴ χώρα σας. Κάθε ζωὴ σὲ μένα ἀνήκει. Τόσο ἡ ζωὴ τοῦ πατέρα ὅσο καὶ ἡ ζωὴ τοῦ γιοῦ δική μου εἶναι. Ὁ ἄνθρωπος πού ἀμαρτάνει, ὁ ἴδιος καὶ θὰ πεθάνει [...]. Ἐσεῖς ὅμως ἀναρωτιέστε: ‘γιατί νὰ μὴν ὑποφέρει ὁ γιὸς ἐξαιτίας τῆς ἀνομίας τοῦ πατέρα του;’. Ἡ ἀπάντηση εἶναι ὅτι ὁ γιὸς κάνει τὸ σωστὸ καὶ τὸ δίκαιο καὶ τηρεῖ

9. Ψαλμ. 51 [50]: 7. Μτφρ: «Δὲς ὅτι μὲς στὴν ἀμαρτία γεννήθηκα· στὴν ἀνομία ζῶ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς σύλληψής μου».

10. Γεν. 25: 21-22. Μτφρ: «Ἡ Ρεβέκκα ἔμεινε ἐγκυος μὲ δίδυμα στὴν κοιλία της. Τὰ παιδιά ὁμως [σ.σ. ὁ Ἡσαῦ καὶ ὁ Ἰακώβ] συγκρούονταν μέσα της».

11. Ἔξ. 20: 5· 34: 7, Ἄρ. 14: 18. Παρόμοια Ψαλμ. 108: 14, Ἦσ. 65: 6-7, Τὼβ 3: 3. Βλ. Καρακόλης, ὅπ.π., σσ. 196-213.

12. Χαρακτηριστικὴ ἐκδήλωση αὐτῆς τῆς ἀντίληψης εἶναι ἡ λογικὴ τοῦ λεβιρατικοῦ γάμου (Δευτ. 25:5). Μ’ αὐτὸ, πάντως, οὐδαμῶς ἐννοῶ ὅτι ἡ ἐν λόγω κολλεκτιδιστικὴ ἀντίληψη ἦταν τὸ μόνο περιεχόμενο τῆς ἐβραϊκῆς ταυτότητας. Ἡ διδλικὴ σκέψη τονίζει ἰδιαίτερα τὴν προσωπικὴ εὐθύνῃ καὶ ὑποθάλλει καταλυτικὰ τὴν ἀνάδυση τοῦ ὑποκειμένου. (Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ εὐχαριστήσω τὸν καθηγητὴ Χρῆστο Καρακόλη γιὰ πολὺτιμες ἐπισημάνσεις του.)

13. Βλ. Klaus Koch, *Οἱ προφῆτες* (μτφρ. Πολυξένη Ἀντωνοπούλου), ἐκδ. Ἄρτος Ζωῆς, Ἀθήνα 2009, σσ. 435-439. Ἐπίσης Baruch Halpern, *From Gods to God. The Dynamics of Iron Age Cosmologies*, ἐκδ. Mohr Siebeck, Tübingen 2009, σσ. 340-346.

μέ προσοχή όλους τους νόμους μου· γι' αυτό θα ζήσει, όπωσδήποτε. Ό άνθρωπος όμως που κάνει τó κακό θα πεθάνει· ό γιός δέν θα ύποφέρει έξαιτίας τής άνομίας του πατέρα του ούτε ό πατέρας θα ύποφέρει έξαιτίας τής άνομίας του παιδιού του. Ό δικαιοσύνη του δικαίου θα άναγνωρίζεται στον ίδιο και ή άσέβεια του άσεβή θα καταλογίζεται σε βάρος του ίδιου» (Ίεζεκ. 18: 2-4, 19-20)¹⁴.

Συγκρούσεις χωρίων σαν αυτήν, θέτουν προδήλως τόν άναγνώστη τους ένώπιον ένός θεμελιώδους διλήμματος: Θα άντιληφθεί τή Γραφή ως κείμενο που έπεσε από τόν ουρανó, και δñ συμπαγές, ή θα τή δεχτεί ως άποτύπωμα τής άποκάλυψης του Θεού, ή όποία πραγματώνεται ιστορικά, έχει γλώσσα της τή γλώσσα του άνθρώπου και συντεταγμένες της τις έκάστοτε άνθρώπινες συνθήκες; Ό καθ' οίονδñποτε τρόπο προτίμηση του ένός εκ των συγκρουομένων χωρίων, μπορεί νά θεμελιώσει ή νά νομιμοποιήσει διαφορετική θεολογία – στο όνομα πάντα τής Γραφής! Εϊναι, όμως, άραγε, δυνατό, στο βωμό τής επίκλησης όποιουδñποτε χωρίου νά άποδεχτεί ή Έκκλησία τñ έννοια τής κληρονομικής έννοχής ή τής συλλογικής ευθύνης; Δέν θα προσκρούσει αυτό στα μείζονα κριτήρια και στα ουσιώδη τής χριστιανικής πίστης;

Πόσο ζωντανή πράξη εϊναι ή έρμηνεία (μέ άλλα λόγια, πόσο καιριο εϊναι τó τί θα άποδεχτεί κανείς ως μείζον κριτήριο) φαίνεται στο πώς μπορεί νά κατανοηθεί ή άπάντηση του Χριστού, όπως μās τñ δίδει ή καινοδιαθηκική αφήγηση για τόν εκ γενετής τυφλό: «Άπεκρίθη Όησους· ούτε ούτος ήμαρτεν ούτε οί γονείς αυτού, άλλ' ίνα φανερωθñ τά έργα του Θεού έν αυτό» (άκριβώς έπειδή τó νόημα τής φράσης στασιάζεται και οί διαφορετικές κατανοήσεις της εκφράζουν διαφορετικές θεολογίες, δέν δίνω προσώρα τñ μετάφρασή της).

Ό άπάντηση του Χριστού πρέπει νά ήταν άπρόσμενη για τούς μαθητές, καθ' όσον προσπέρασε όλότελα τñ όπτική τους, προσπέρασε δηλαδή τñ έρμηνεία του κακού ως συνέπειας φταιξίματος¹⁵ εϊτε του ίδιου του πάσχοντος εϊτε των προγόνων του. Δέν βλέπει τó κακό ως ποιñ από τόν Θεό, ούτε όμως τó βλέπει ως κάτι που λαμβάνει χώρα έρήμην του Θεού. Μέ τñ άπάντησή του εισάγει μία όπτική λυτρωτική μέν σε σχέση

14. Όλόκληρο τó κεφάλαιο άποτελεί πραγμάτευση αυτού του ζητήματος. Παρόμοια ό προφήτης Όρεμίας: «Εκείνες τις μέρες δέν θα λένε πιά: Όί πατεράδες έφαγαν τ' άγουρα σταφύλια και των παιδιών τά δόντια μουδιάσαν', αλλά όποιος τρώει τ' άγουρα σταφύλια, εκείνου τά δόντια θα μουδιάσουν. Καθένας θα πεθάνει έξαιτίας τής δικής του άνομίας» (Όερ. 31: 29-30). Άλλά και στο Δευτερονόμιο ό νόμος καλούσε σε έξατομίκευση τής ποιñς: «Δέν πρέπει νά τιμωροῦνται μέ θάνατο οί γονείς για τις άμαρτίες των παιδιών τους, ούτε τά παιδιά για τις άμαρτίες των γονιών τους. Ό καθένας θα τιμωρείται μέ θάνατο μόνο για τñ δική του άμαρτία» (Δευτ. 24: 16).

15. Σε άλλη, πάντως, συνάφεια ή ασθένεια όντως έρμηνεύεται ως συνέπεια προσωπικών έπιλογών του άνθρώπου (Όω. 5: 14), ένω άλλου διευκρινίζεται ότι ύπάρχουν συμφορές που δέν όφείλονται σε φταίξιμο του ύποκειμένου (Όουκ. 13: 1-5).

μὲ τὴν ἐνοχὴ καὶ δὴ τὴ συλλογικὴ, ὀπτικὴ ὅμως ὄχι ἀνέφελη, καθ' ὅσον ἡ δευτερεύουσα πρόταση ποὺ εἰσάγεται μὲ τὸν σύνδεσμο «ἵνα» (: γιὰ νά), πυροδοτεῖ ἓνα δύσκολο ἐρώτημα: Μήπως τὴν ἀνθρώπινη δυστυχία τὴν κατασκευάζει ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς δίκην προδοκᾶτορα¹⁶, δηλαδή προκειμένου νὰ δοξαστεῖ κατόπιν ὁ ἴδιος, ὅταν θὰ ἔρθει νὰ προσφέρει τὴ λύση;

Μία ἐκ τῶν ἐρμηνειῶν ποὺ ἔχουν δοθεῖ θέτει τὸ ὅλο ζήτημα σὲ νέα βάση. Ὑπογραμμίζει, δηλαδή, ὅτι ὅσα συμβαίνουν στὴ ζωὴ δὲν ἔχουν ἀπὸλυτο χαρακτήρα: οὔτε τὰ θεωρούμενα ὡς κακά (ὅπως ἡ τύφλωση) εἶναι αὐτοδικαίως κακά, οὔτε τὰ θεωρούμενα ὡς καλὰ (ὅπως ἡ ὄραση) εἶναι αὐτομάτως καλὰ. Ἀληθινὰ καλὸ εἶναι ἡ νέα ζωὴ ποὺ δωρίζει ὁ Θεός, καὶ ἀληθινὰ κακὸ εἶναι ὅ,τι κλείνει τὴν πόρτα σ' αὐτὴ τὴ δωρεά¹⁷. Ἡ ἀπάντηση αὐτὴ δὲν ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ σκιαγραφήσει ἓναν σαδιστὴ θεό, ἀλλὰ, ἀντιθέτως, νὰ ὑπογραμμίσαι τὴν ἄκρα ἐμπιστοσύνη στὸν ἀγαθὸ Θεό. Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, λ.χ., συναριθμεῖ τὴν ἐκ γενετῆς τυφλότητα στὶς περιπτώσεις παιδαγωγικῆς ἐγκατάλειψης ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ «πρὸς καιρὸν», προκειμένου νὰ ὑπηρετηθεῖ μείζον συμφέρον τοῦ πάσχοντος ἀνθρώπου¹⁸, ὅπως ἡ περιέλευσή του σὲ πνευματικὴ ἐπίγνωση. Σκληρὸς ὁ λόγος; Φυσιικά! Ἀλλὰ τονίζει κάτι σπουδαῖο: ὅτι ὁ χριστιανὸς καλεῖται νὰ ἀνανοηματοδοτήσαι ὅλες τὶς ἀξίες τῆς ζωῆς καὶ τῆς κοινωνίας, καὶ δὴ βιάσαι τῆς πίστεως του σὲ Θεὸ ὁ ὁποῖος εἶναι προσωπικὴ ὑπαρξὴ καὶ ὄχι ἀπρόσωπη κατάσταση· ἀληθινὰ ἐλεύθερος καὶ ὄχι δέσμιος κάποιου νόμου πάνω ἀπ' αὐτόν. Ἡ ἐν λόγω εὐαγγελικὴ ἀφήγησις, ἄλλωστε, καταλήγει ἀκριδῶς στὴ διακήρυξη ὅτι ἀληθινὸ φῶς εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ αὐτοπαράδοση στὸν Χριστό, καὶ ἀληθινὴ τυφλότητα ἡ ἀπόρριψή τους (9: 35-41). Ὁ εὐαγγελιστὴς δομεῖ ἔτσι τὴν πλοκὴ, ὥστε νὰ παρουσιάσαι στὴν κοινότητά του τὸν τυφλὸ ὡς ἓναν χαρακτήρα-πρότυπο: εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου ποὺ προκόβει μέσα στὸ γεγονός τῆς πίστεως¹⁹.

Ἐκκρεμεῖ, ὡστόσο, τὸ ἐρώτημα περὶ συλλογικῆς / κληρονομικῆς εὐθύ-

16. Τὴν ἔννοια τοῦ «προδοκᾶτορα ἠθικοῦ αὐτουργοῦ» (agent provocateur) τὴ δίνει τὸ ἄρθρο 46, παρ. 2 τοῦ Ποινικοῦ μας Κώδικα: «Ὅποιος μὲ πρόθεση προκάλεσε σὲ ἄλλον τὴν ἀπόφαση νὰ τελέσει κάποιο ἔγκλημα, μὲ μοναδικὸ σκοπὸ νὰ τὸν καταλάβει ἐνῶ ἀποπειρᾶται νὰ τελέσει τὸ ἔγκλημα ἢ ἐνῶ ἐπιχειρεῖ ἀξιόποινη προπαρασκευαστικὴ του πράξις καὶ μὲ τὴ θέληση νὰ τὸν ἀνακόψει ἀπὸ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ ἐγκλήματος, τιμωρεῖται μὲ τὴν ποινὴ τοῦ αὐτουργοῦ μειωμένη στὸ μισό».

17. Ἀγουρίδης, ὅπ.π., σ. 473.

18. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδοσις ἀκριδῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως* 2, 29 (43), PG 94, 965B. Χαρακτηριστικὰ ὁ Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς μᾶς ἐπισημαίνει τὸν κίνδυνο τῆς ὀνοματολατρίας: «Ὑμεῖς διὰ τῆς χάριτος σοφοὶ ὄντες, γινώτε ὅτι τὸ ἀπλῶς λεγόμενον κακόν, οὐ πάντως κακόν· ἀλλὰ πρὸς τι μὲν κακόν, πρὸς τι δὲ οὐ κακόν. Ὡσαύτως καὶ τὸ ἀπλῶς λεγόμενον καλόν οὐ πάντως καλόν, ἀλλὰ πρὸς τι μὲν καλόν, πρὸς τι δὲ οὐ καλόν· καὶ τὴν ἐκ τῆς ὀμωνυμίας βλάβην φυλάξασθε». *Περὶ διαφόρων ἀπόρων*, PG 90, 413B.

19. Βλ. Χαράλαμπος Γ. Ἀτματζίδης, *Ἀπὸ τὴν Βιβλικὴν ἔρευνα στὴν πίστιν τῆς Ἐκκλησίας. Συνοπτικὴ θεολογία τῆς Καινῆς Διαθήκης*, τ. Α', ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονικὴ 2010, σσ. 620-622, 656.

νης. Ἄς παρακολουθήσουμε τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἰωάννη Χρυσόστομου²⁰. Πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἀπορρίπτει ὡς ἄτοπη τὴν ἐρώτηση τῶν μαθητῶν περὶ ἁμαρτίας τοῦ τυφλοῦ πρὸ τῆς γεννήσεώς του. Κατόπιν ἀπορρίπτει ὡς ἀδιανόητο τὸ ἐνδεχόμενο νὰ τιμωρεῖται ὁ τυφλὸς γιὰ τὶς ἁμαρτίες τῶν γονιῶν του. Τὰ παλαιοδιαθηκικά χωρία ποὺ μιλοῦν περὶ τοῦ ἀντιθέτου (δηλαδή γιὰ χρέωση τῶν ἀπογόνων) ὁ Χρυσόστομος τὰ γνωρίζει, τὰ ἐκθρονίζει, ὅμως, ἐρμηνεύοντάς τα μέσα σὲ προοπτικὴ ἱστορική. Δὲν ἔχουν, λέει, καθολικὴ καὶ διαχρονικὴ ἰσχύ, ἀλλὰ ἀφοροῦσαν μόνο ἐκείνους στοὺς ὁποίους λέχθηκαν, δηλαδή τοὺς Ἰσραηλίτες ποὺ εἶχαν λάβει μέρος στὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο. Ἀλλά, ἀκόμα καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι, δὲν ἀφήνει καμμιά χαραμάδα γιὰ νὰ περάσει ἡ ἔννοια τοῦ κληρονομικοῦ φταιξίματος ἢ τῆς συλλογικῆς εὐθύνης. Ἐρμηνεύει τὰ ἐν λόγω κολλεκτιβιστικά χωρία μὲ τέτοιον τρόπο, ὥστε νὰ γίνονται μαρτυρίες περὶ τοῦ ἀντιθέτου – δηλαδή περὶ προσωπικῆς καὶ μόνο εὐθύνης! Ἐννοοῦν, λέει, ὅτι οἱ ἀπόγονοι ἀποδείχθηκαν ἐν τοῖς πράγμασι χειρότεροι ἀπὸ τοὺς προγόνους τους καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ (γιὰ τὴν προσωπικὴ τους, δηλαδή, κακότητα) ἐπρόκειτο νὰ τιμωρηθοῦν ὅπως ἐκεῖνοι οἱ παλαιοί²¹.

Ἡ ἔννοια τῆς κληρονομικῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς συλλογικῆς εὐθύνης εἶναι ἐντελῶς δύσπεπτη γιὰ τὸν Χριστιανισμό (παρ' ὅλο ποὺ πλειστάκις ὑποστηρίχθηκε σὲ Δύση καὶ σ' Ἀνατολή, εἴτε μέσω τῆς δικανικῆς θεολογίας²² εἴτε μέσω τοῦ ἀντισημιτισμοῦ – πράγμα ποὺ ἄλλωστε δείχνει τὸ εὐπλαστο τῶν θρησκευτικῶν ταυτοτήτων). Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ «ὕγειονολογικὴ» ἐρμηνεία τοῦ ἐν λόγω εὐαγγελικοῦ χωρίου ἀπὸ τὸν Κλήμεντα Ρώμης, ὁ ὁποῖος δέχεται τὴν κληρονόμηση τῆς φθορᾶς, ὅχι ὅμως τὴν κληρονόμηση τῆς ἐνοχῆς. Πολλές, λέει, ἀπὸ τὶς ἀσθένειες ποὺ βασανί-

20. Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ὁμιλία* 56, PG 59, 305-310.

21. Τὴν ἰδέα τῆς κληρονομικῆς ἐνοχῆς τὴν ἀπορρίπτει καὶ σὲ ἄλλῃ εὐκαιρία, ὅταν σχολιάζει τὴ διβλικὴν φράση περὶ τιμωρίας τῶν ἀπογόνων τοῦ Χάμ γιὰ ἁμάρτημα τοῦ πατέρα τους (Γέν. 9: 25). Ἐπικαλεῖται μάλιστα τὶς διβλικές μαρτυρίες ποὺ μνημονεύσαμε παραπάνω (Ἰερ. 38: 30, Ἰεζ. 18: 20, Δευτ. 24: 16) καὶ οἱ ὁποῖες δεβαιώνουν ὅτι στὸν καθένα καταλογίζονται μόνο οἱ προσωπικῆς του ἁμαρτίες. Βλ. *Εἰς τὴν Γένεσιν, ὁμιλία* 29, PG 53, 269-270, καθὼς καὶ *Εἰς τὴν Γένεσιν, ὁμιλία* 5, PG 54, 599. Γιὰ τὸ δίπολο θεολογιῶν ποὺ δέχονται τὴν κληρονομικὴ ἐνοχὴ καὶ θεολογιῶν ποὺ δέχονται τὴν προσωπικὴ εὐθύνη, βλ. χαρακτηριστικὰ Paul Freedman, *Images of the Medieval Peasant*, ἐκδ. Stanford University Press, Stanford 1999, σσ. 86-104. Ἐπίσης Halpern, *ὁπ.π.*, σ. 340.

22. Ἔχουν περάσει πάνω ἀπὸ σαράντα χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ ἐκδόθηκε τὸ *Προπατορικὸν ἁμάρτημα* τοῦ π. Ἰωάννη Ρωμανίδη (ἐκδ. Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1970), τὸ ὁποῖο (παρόλο ποὺ δὲν ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἐρώτημα περὶ ἱστορικότητος τῆς πτώσης) κατέδειξε πόσο ἀντιχριστιανικὴ εἶναι ἡ ἀντίληψη ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι κληρονομοῦν τὸ φταιξιμο (κι ὅχι ἀπλῶς τὴν φθορά) τοῦ Ἀδάμ καὶ τῆς Εὐᾶς. Κι ὅμως, ἡ ἀντίληψη αὕτη – ἀντίληψη μπροστὰ στὴν ὁποία ἀνατριχιάζει κάθε φυσιολογικὸς ἄνθρωπος – ἔχει ἐξαιρετικὴ ἀνθεκτικότητα στὸν ἐκκλησιαστικὸν ἄνθρωπον! Τὴν ἀπαντᾶ κανεὶς σὲ διβλία κανονικοῦ δικαίου, σὲ κηρύγματα βαπτίσεων καί, θεδαίως, στὰ μάτια εὐσεβῶν τὰ ὁποῖα γουρλώνουν αἰφνιδιασμένα μὸλις ἀκούσουν τὸ ἀντίθετο. Ἡ μαγεία, ἡ ἐνοχὴ καὶ ἡ μισαλλοδοξία εἶναι τρομακτικὰ ἰσχυροὶ ἀντίπαλοι τοῦ Εὐαγγελίου!

ζουν τὸ ἀνθρώπινο γένος δὲν ὀφείλονται σὲ κακότητά του, ἀλλὰ στὸ γεγονός ὅτι οἱ ἄνθρωποι βαθμιαῖα ἔχασαν πολύτιμες γνώσεις, ὅπως, λ.χ., ὅτι εἶναι ἐπικίνδυνη ἡ γενετήσια μίξη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἔμμηνης ρύσης τῶν γυναικῶν. Μία τέτοια μίξη ἦταν, λέει, κι αὐτὴ ποὺ ἀπέληξε στὴ γέννηση τοῦ ἐν λόγω τυφλοῦ. Ὁ Χριστὸς δὲν καταλόγισε εὐθύνη στοὺς γονεῖς, ἀπλούστατα ἐπειδὴ τοὺς ἀναγνώρισε συγγνωστὴ ἄγνοια²³. Ἄξιο-πρόσεκτη, ἐπίσης, εἶναι καὶ μιὰ σύγχρονη ἀξιοποίηση τῆς εὐαγγελικῆς ἀφήγησης, στὸ πλαίσιο τῆς ἀφρικανικῆς πραγματικότητας. Στὸ παραδοσιακὸ ἀφρικανικὸ κοσμοεἶδωλο οἱ πρόγονοι διαδραματίζουν καίριο ρόλο: μεταφέρουν τὴ ζωὴ ἀπὸ τὸ Ὑψιστὸ Ὄν (τὸν Θεό) στοὺς ἀπογόνους, καὶ γι' αὐτὸ τὰ προγονικὰ πνεύματα παραμένουν πάντα συνδεδεμένα μὲ τὴ φυλὴ. Ἔτσι, ὀρισμένες φυλὲς σκοτώνουν τὰ ἀνάπηρα παιδιά, διότι θεωρεῖται ὅτι αὐτὰ ἀντιστρατεύονται τὸ ἔργο τῶν προγόνων, πλήττουν τὴ ροὴ τῆς ζωῆς καὶ ἀποτελοῦν ἀπειλὴ γιὰ τὴ συνέχιση τῆς φυλῆς. Αὐτῆ, λοιπόν, τὴν παραδοσιακὴ κολλεκτιβιστικὴ ἀντίληψη τὴ ρηγματώνουν ἀφρικανοὶ χριστιανοὶ θεολόγοι, οἱ ὁποῖοι στὸ θαῦμα τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ὑπογραμμίζουν τὴν ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ, γιὰ νὰ καταδείξουν ὅτι στὴν πραγματικότητα οὐδεὶς φταίει καὶ ὅτι οἱ πρόγονοι δὲν ἐπιθυμοῦν τὸν θάνατο τοῦ ἀναπήρου²⁴.

Ἄς ξαναπιάσουμε τὸ νῆμα σκέψης τοῦ Χρυσοστόμου, ὁ ὁποῖος φτάνει στὴν κρίσιμη ἐρώτηση: μήπως ὁ τυφλὸς ἀδικήθηκε χάριν τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ; Καὶ δίνει δύο ἀπαντήσεις. Ἡ πρώτη εἶναι αὐτὴ ποὺ προαναφέραμε, περὶ τῆς συνειδητοποιήσεως ποιά εἶναι τὰ ἀληθινὰ καλὰ καὶ ποιά τὰ ἀληθινὰ κακά. Ἡ δευτέρη ἀπάντησή του ἐδράζεται σὲ ἐριμνεῖα τοῦ συνδέσμου «ἵνα», τὸν ὁποῖο βρῖσκουμε στὴν ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ («οὔτε οὗτος ἤμαρτεν οὔτε οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ»). Ὁ Χρυσόστομος ἐπικαλεῖται τὴν ἀποψη κάποιων (τοὺς ὁποίους ὅμως δὲν κατονομάζει) ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ σύνδεσμο τελικὸ (ὁ ὁποῖος δείχνει τὸν σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο συνέβη κάτι), ἀλλὰ γιὰ σύνδεσμο ἀποτελεσματικὸ-συμπερασματικὸ (ὁ ὁποῖος ἀπλῶς δείχνει τὴν ἔκβαση τῶν πραγμάτων)²⁵. Τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ, λοιπόν, πρέπει νὰ διαβαστοῦν ὡς ἐξῆς: Δὲν ὀφείλεται ἡ τυφλότητα σὲ σχεδιασμὸ τοῦ Θεοῦ, ὥστε τελικὰ ὁ ἴδιος νὰ δοξαστεῖ, ἀλλὰ, ἀντιθέτως, δρᾷ ὁ Θεὸς καὶ θεραπεύει ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος δυστυχεῖ· ἐπειδὴ τὸ κακὸ ἔχει καταλάβει τὸν

23. Κλήμης Ρώμης, *Τῶν Πέτρων ἐπιδημιῶν κηρυγμάτων ἐπιτομή*, ὁμιλία 19, 22, PG 2, 444B-C.

24. Benezet Bujo, *Foundations of an African Ethic. Beyond the Universal Claims of Western Morality*, ἐκδ. Herder & Herder / Crossroad, New York 2001, σ. 103.

25. «Φασὶ [...] τινές, ὅτι τοῦτο οὐδὲ αἰτιολογικόν ἐστι τὸ ἐπίρρημα, ἀλλὰ τῆς ἐκβάσεως». Ὁπ.π., 307 [B]. Φέρνει μάλιστα διάφορα παραδείγματα τέτοιας λειτουργίας τοῦ συνδέσμου, ἀπὸ τὴ Γραφή: Ἰω. 9: 39, Ρωμ. 1: 19-20· 5: 20. Παρόμοια καὶ ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ὁ ὁποῖος διευκρινίζει ὅτι «ἔθος τῆ Γραφῆ, τινὰ ἐκδατικῶς ὀφείλοντα λέγεσθαι, αἰτιολογικῶς λέγειν». *Ἐκδοσις*, Ὁπ.π., 4, 19 (92), PG 94, 1193 B-C.

κόσμο²⁶. Ἡ σύγκρουση, κοντολογίης, μεταξύ Χριστοῦ καὶ κακοῦ εἶναι ἀληθινή – ὄχι «στημένη».

Ἡ θεώρηση αὐτὴ ἀναδεικνύει τὸν Χριστὸ πάνω ἀπ' ὅλα ὡς ἐλευθερωτὴ ἀπὸ μιὰ τυραννία, τὴν ὁποία ὁ Θεὸς οὔτε ἐπιθυμεῖ οὔτε νομιμοποιεῖ ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ «ἄρχοντος τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰω. 16: 11) – τῶν δυνάμεων πὺ ἀντιστρατεύονται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τὸ τέταρτο εὐαγγέλιο καταγγέλλει αὐτὴ τὴν τυραννία, χωρὶς νὰ καταπιάνεται νὰ ἐξηγήσει περαιτέρω τὴν προέλευση τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ πόνου (αὐτὴ παραμένει αἶνιγμα, κατὰ τὴν προσφυὴ διατύπωση τοῦ Χρήστου Γιανναρά²⁷). Ρίχνει τὸ βάρος του στὸ ὅτι ὁ κόσμος αὐτός, ὁ δουλωμένος, ὀφείλει νὰ ἀλλάξει²⁸ μέσω τῆς ταύτισης τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ὀδυνώμενο ἄνθρωπο στὴν ἐσχάτη τῶ παραλόγου καὶ τῆς ἐγκατάλειψης: στὴ σταυρική του θυσία. Εἶναι τότε πού, κατὰ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη, δοξάζεται ὁ Χριστὸς καὶ ἠττάται ὁ «ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰω. 12: 31).

Μέσα στὸν ἀνθρώπινο βίω ἐκδηλώνεται ἀσταμάτητα ἓνα μπρά-ντέ-φέρ μεταξύ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ καὶ «Λευκῆς Κορδέλας». Οἱ ἄγνωστοι δράστες τοῦ βασανισμοῦ, ἤγουν τὰ ναζιστικὰ ἀπόβλητα τῆς κληρονομικῆς ἐνοχῆς καὶ τῆς συλλογικῆς εὐθύνης, ὑπὸ ποικίλες μεταμφιέσεις ἀδιάκοπα γητεύουν ἀνθρώπινες συνειδήσεις, στοχοποιώντας ἄλλοτε ἐβραῖους, ἄλλοτε τσιγγάνους, ἄλλοτε μετανάστες. Μὰ εἰδικὰ ὅταν γητεύουν ἐκκλησιαστικὲς συνειδήσεις (δηλαδή τὶς συνειδήσεις οἱ ὁποῖες ἐξ ὀρισμοῦ ὀφείλουν νὰ ἀποτελοῦν τὸν ἀντίποδα τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τοῦ κολλεκτιβισμοῦ), τότε πρόκειται ἀληθινὰ γιὰ κάτι ἐωσφορικό, ὅσα κι ὅποια ἐπιχειρήματα κι ἂν ἐπιστρατεύει ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία ὁ ναζιστικῆς ἐπινεύσεως κῆρυξ. Οὐδὲν παράδοξο σ' αὐτὴ τὴν προστυχιά! Πάντα «ἡ ἰθιῶδης ἰσχὺς» εἶναι ἀνίσχυρη», μᾶς θυμίζονται οἱ μελετητῆς τοῦ ναζισμοῦ, «ἐὰν δὲν στηρίζεται σὲ μιὰ μεγάλη ἰδέα»²⁹. Ἀντιθέτως, τὸ νὰ συνταχθεῖς μὲ τὴν ἐρμηνεία ἐκείνη, ἡ ὁποία διασώζει τὰ πολύτιμα καὶ τὰ οὐσιώδη τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, εἶναι ὁμολογία, εἶναι στάση πίστεως καὶ ταυτόχρονα πολιτικὴ πράξη μὲ τὴν οὐσιαστικότερη ἔννοια τοῦ ὄρου: ἔμπρακτη ὑπευθυνότητα ἀπέναντι στὸν κοινὸ βίω καὶ τοὺς προσανατολισμοὺς πὺ τοῦ δίνονται.

26. Καρακόλης, ὅπ.π., σσ. 74-75. Τὴν ἐρμηνεία τοῦ Χρυσόστομου ἀκολουθοῦν ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον, 9, PG 124, 41A-45C, καὶ ὁ Εὐθύμιος Ζιγαβινός, Ὑπόμνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην, 9, PG 129, 1305C-1309A.

27. Χρήστος Γιανναράς, *Τὸ αἶνιγμα τοῦ κακοῦ*, ἐκδ. Ἰκαρος, Ἀθήνα 2008.

28. Βλ. π. Κωνσταντῖνος Π. Παπαθανασίου, *Τὸ γεγονός τῆς σωτηρίας στὴν Ἰωάννεια θεολογία*, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2010, ἰδίως σσ. 339-346, 351.

29. Φίλιπ Λακού-Λαμπάρτ καὶ Ζάν-Λὺκ Νανσύ, *Ὁ μύθος τοῦ ναζισμοῦ* (μτφρ. Βίκτωρ Καμχῆς), ἐκδ. Ἐστία, Ἀθήνα 2008, σ. 68.